

Om domstolenes grundlovsprøvelse af Ole Krarup

1. I løbet af dette århundrede har jurister og politikere vænnet sig til at domstolene på den ene side har ret til at efterprøve Grundlovens grænser, men at de på den anden side savner magten til at gøre det i praksis. Dette har indtil fornylig været en juridisk banalitet som ikke behøver nærmere dokumentation. Svaret er en sammenfatning af en omfattende retspraksis og en enorm litteratur. I praksis har jurister og politikere affundet sig med at Hørups klassiske erklæring: "Ingen over og ingen ved siden af Folketinget" har haft gyldighed ikke blot i dets oprindelige kontekst - Folketingets herredømme over regeringen - men også i forhold til den tredje statsmagt i Grundlovens § 3: Domstolene.

Denne bedømmelse af retstilstanden gjaldt indtil den 19. februar 1999 da Højesteret med Tvind-dommen - for første gang i Grundlovens 150-årige historie - udtrykkelig erklærede en korrekt vedtaget lov for ugyldig. Indtil denne dom havde Højesteret officielt bøjet sig for lovgivers *magt*, men med større eller mindre forbehold over for lovgivers *ret*. Denne skillelinie har Højesteret tilkendegivet gennem de paradigmatisk domspræmisser der oprindeligt blev formuleret i 1921-dommen om Rigsdagens jordreformer. I lensafløsningsdommen, UfR 1921 side 644, formulerer Højesteret de afgørende præmisser således:

"Efter Alt, hvad der foreligger, kan det ikke med den Sikkerhed, som måtte kræves, for at Domstolene skulde kunne tilsidesætte Bestemmelserne i en på grundlovmæssig Maade vedtaget Lov som grundlovsstridig, statuere, at Appellanten ikke vil få fuld erstatning ...".

Retstilstanden, på basis af den citerede dom med tillæg af de 4 samtidige domme om grundbyrde- og fastafløsningslovene, har traditionelt været udlagt således (med Bent Christensens ord):¹

"Det var nu klart statueret, at højesteret anså sig for kompetent til at prøve loves indholdsmæssige overensstemmelse med grundloven. Men det var også slået fast, at domstolene kun kan tilsidesætte en lov som grundlovsstridig, hvor uoverensstemmelse med grundlovens tekst er sikker og utvivlsom".

Denne udlægning er blevet bestridt. Sagen er den at mellem 80 og 90% af de domme der i dette århundrede er afsagt om loves grundlovsstridighed har drejet sig om Grundlovens § 73 (tidligere § 80), altså Grundlovens ekspropriationsbetingelser. Hvad enten der er tale om at fastlægge betydning af "fuldstændig erstatning", "almenvellet" eller begrebet "afstå", er der tale om en overvejende kvantitativ bedømmelse, altså (med Poul Andersens udtryk fra forvaltningsretten) "elastiske lovbestemmelser". Og selv om det kræver en fast karakter at sælge elastik i metermål, er der almindelig enighed om at en afgørelse skal ligge klart uden for elasticitetsgrænsen som forudsætning for at domstolene vil statuere grundlovsstridighed.

Men andre grundlovsbestemmelser kan være mere "skarp-kantede".²

Det hører med til domstolsprøvelsens profil at Højesteret i flere tilfælde har lagt en anden retsopfattelse til grund end lovgivers uden udtrykkelig at erklære de pågældende lovbestemmelser for ugyldige, således i højesteretsdommene om den Arnemagnæanske stiftelse, UfR 1971, side 299,

¹ Bent Christensen: "Højesteret 1661-1961", bind 1, side 407 ff.

² Poul Andersen: "Dansk Statsforfatningsret", side 473 med henvisning til Eyvind Olrik: "Dommerbetragtninger", side 57, jf. desuden Gomard: "Højesteret 1661-1986", side 60 ff. Og Peter Germer: "Statsforfatningsretten", 2. udgave 1995, side 176 ff.

jf. 1967, side 22, hvor Højesteret - i modsætning til Folketingets flertal - antog at der var tale om ekspropriation. En tilsvarende situation forelå i Højesterets dom UfR 1997, side 157 og Vestre Landsrets dom af 12. maj 1997 (Miljøretlige Afgørelser og Domme 1997, side 267). I begge tilfælde tilkendte domstolene ekspropriationserstatning uanset at råstofloven ikke indeholder nogen ekspropriationsregel.

2. Det krav der blev formuleret i lensafløsningsdommen om at domstolene kræver "sikkerhed" som forudsætning for at tilsidesætte en lov som grundlovsstridig, genfindes ikke i Højesterets dom om lægeoverenskomsterne, UfR 1987, side 1. Men i domskommentaren UfR 1987 B, side 284 fremhæves det at Højesteret "fandt det påkrævet i en sag som denne at fastholde kravet om sikker og utvivlsom uoverensstemmelse med Grundlovens tekst som betingelse for at tilsidesætte en lov som stridende mod Grundlovens § 73". Det anføres herefter at den pågældende lov er blevet bedømt som led i lovgivningsmagtens almindelige indkomspolitik, og det fremhæves at "fastlæggelsen af denne politik indhold er et så centralt spørgsmål i den politiske magtkamp" at domstolene må "undgå at blive inddraget i politiske stridsspørgsmål".

Overfor de vage og elastiske grundlovsbestemmelser - som tilmed kan angå "politiske stridsspørgsmål" - står de mere "skarpkantede" grundlovsbestemmelser. I UfR 1994, side 536 H (de konstituerede dommere) er der ingen reservation med hensyn til prøvelsen af lovens forenelighed med § 64. På tilsvarende måde læser jeg UfR 1935, side 1 H.

3. Disse punkter udgør fortolkningsrammen for Tvind-dommen.

I Højesterets præmisser slås det indledningsvis fast at Grundlovens § 3, 3. punkt, sætter visse grænser for, i hvilket omfang lovgivningsmagten kan træffe bestemmelse om enkelte personers retsforhold, altså hvad der i dommen betegnes "singulær lovgivning". Dernæst refererer Højesteret lov nr. 503 og lov nr. 506 af 12. juni 1996 om ændring af bl.a. friskoleloven og understreger at lovene ikke blot indeholder bestemmelser om at de pågældende uddannelsesinstitutioner skal være uafhængige, men desuden (i § 7 i lov nr. 506) fastslår at visse navngivne skoler (med tilknytning til Skolesamvirket Tvind) helt blev afskåret fra at modtage offentlige tilskud. Højesteret omtaler forarbejderne til § 7 hvori det anføres at undervisningsministeren ikke havde tillid til at Tvind-skolerne ville anvende offentlige tilskud til formål som Folketinget og regeringen ønsker at fremme med støtten, og endvidere at erklæringer fra skolerne om at ville følge lovgivningen ikke blev anset for reelle. Disse forarbejder blev ifølge Højesteret tiltrådt af Folketinget som således har "tilsluttet sig undervisningsministerens generelle mistillid til Tvind-skolernes vilje til at administrere offentlige tilskud i overensstemmelse med lovgivningen og har med § 7 i lov nr. 506 frataget bl.a. friskolen i Veddinge Bakker adgangen til - efter friskolelovens almindelige regler og på lige fod med friskoler uden tilknytning til Skolesamvirket Tvind - at søge om offentlige tilskud til sin skolevirksomhed".

I de afgørende præmisser anfører Højesteret herefter:

"... Lovgivningsmagten har herved med virkning for de skoler, der er nævnt i § 7 - herunder Friskolen i Veddinge Bakker - afgjort uoverensstemmelsen mellem Tvind-skolerne og Undervisningsministeriet, der var af den opfattelse, at skolerne - uanset deres tilkendegivelser og løfter - ikke overholdt og heller ikke i fremtiden ville overholde betingelserne for offentlige tilskud til skoledrift. Et sådant lovindgreb - der havde som konsekvens, at Tvind-skolerne blev afskåret fra domstolsprøvelse af deres tilskudsberettigelse - er reelt en endelig afgørelse af en konkret retstvist. Efter grundlovens § 3 henhører en sådan afgørelse ikke under lovgivningsmagten, men under den

dømmende magt med de deri liggende retsgarantier for borgerne. Højesteret finder derfor, at § 7 i lov nr. 506 af 12. juni 1996 er ugyldig i forhold til Friskolen i Veddinge Bakker som striden mod grundlovens § 3, 3. punkt.”

Spørgsmålet er om Højesterets dom med de citerede præmisser indvarsler en ny epoke i dansk forfatningsret, altså hvad flere har betegnet som et såkaldt paradigmeskift.

4. Til støtte for den antagelse at Højesteret med Tvind-dommen skulle have påtaget sig en mere aktiv(istisk) rolle end hidtil i forhold til lovgiver (ligefrem som "Forfatningsdomstol"), har der i kommentar-slipstrømmen været henvist til at dommen må tydes i sammenhæng med Højesterets to domme i Maastricht-sagen, UfR 1996 side 1300 og 1998 side 800.

Denne tydning savner efter min opfattelse ædrueligt grundlag. Jeg vender tilbage til de to Maastricht-domme i de følgende afsnit. Her skal jeg blot pointere at Tvind-dommen, efter min læsning, ikke føjer væsentlig nyt til retstilstanden m.h.t. domstolsprøvelse. Jeg vil ikke udelukke at den generelle judicialiseringstendens, herhjemme og for internationale fora, indgår som et element i forklaringen på dommen, og jeg tror heller ikke at man kan se bort fra at Højesterets nyere rekrutteringspraksis (der medfører at Justitsministeriet ikke længere er eneleverandør til dommerstillingerne) trækker i samme retning. Det er således tænkeligt at Tvind-sagen ville have fået et andet udfald hvis dommen var afsagt af Højesteret for 20 år siden.

Spørgsmålet om den tiltagende judicialisering er et selvstændigt - og væsentligt - tema.³ Det afgørende er imidlertid at dommen er helt efter bogen. Der er ikke tale om nogen ny praksis m.h.t. fortolkning af § 3. Højesteret har aldrig tidligere fået forelagt noget så klart og umisforståeligt eksempel på at lovgiver intervenerer i en konkret retstvist - og dermed afskærer retten til domstolsprøvelse. Tiltag af den art har i langvarig og nogenlunde stabil statsretlig teori været defineret som et grundlovsbrud. Retstilstanden er - fortsat - den at "skarpkantede" grundlovsbestemmelser efterprøves fuldt ud.

Hertil kan man så føje den maliciøse sidebemærkning at retten til domstolsprøvelse ikke overvåges med samme nidkærhed i alle sammenhænge. Jeg sigter til Højesterets dom af 16. juni 1997, UfR 1997 side 1157, der afviser domstolsprøvelse af Flygtningenævnets beslutning om tvangsmæssig udvisning af en asylansøger. Afvisningen begrundes af Højesterets flertal med at "endelighedsbestemmelsen i § 56, stk. 7 (i udlændingeloven), indebærer, at domstolene er afskåret fra at prøve Flygtningenævnets afgørelse i den foreliggende sag". Udover at konstatere at retten til domstolsprøvelse afvises uanset at sagen angår et retskrav, bemærker jeg at denne dom som paradigme går i stik modsat retning, idet Højesteret for første gang i dette århundrede afviser prøvelse med henvisning til en lovregel der - i strid med ordlyden i Grundlovens § 63 - erklærer en administrativ afgørelse for "endelig".⁴

5. Som nævnt i afsnit 4, mener jeg ikke at de to Maastricht-domme - heller ikke i sammenhæng med Tvind-dommen - rummer belæg for den opfattelse at Højesteret skulle have ændret kriterierne for grundlovsprøvelsen i aktivistisk retning.

³ Jf. Steen Rønsholdt, "Årsberetning 1996", Studier nr. 63, side 29 ff.

⁴ Dommen er afsagt med 4 stemmer mod 3. Flertallets præmisser forbigår den pointe at domstolene hidtil konsekvent har nægtet at respektere lovgivers beskærelse af domstolsprøvelse efter grundlovens § 63. Den meget omfattende retspraksis om endelighedsbestemmelser er gennemgået i min afhandling "Øvrighedsmyndighedens Grænser" (1969) kapitel VI. Retspraksis efter 1969 følger samme linie, jf. Bent Christensen "Forvaltningsret. Prøvelse" (1994) side 114. Såvel dommen af 16. juni 1997 som Tvind-dommen angår retten til domstolsprøvelse på basis af Grundloven, henholdsvis § 63 og § 3, men en nærmere sammenlignende analyse falder uden for denne artikels tema.

Den første dom, UfR 1996, side 1300 drejer sig ikke om prøvelsens intensitet, men alene om søgsmålsretten. Dommens accept af sagsøgenes søgsmålsret begrundes med at tiltrædelsesloven "i sig selv er af indgribende betydning for den danske befolkning i almindelighed". Når det drejer sig om andre grundlovsspørgsmål, er der ikke tale om at Højesteret med dommen har indvarslet en almindelig søgsmålsret (*actio popularis*).

Hvad angår realitetsdommen, UfR 1998, side 800, er jeg af den opfattelse at Højesteret har accepteret en langt udstrakt elasticitet over for påstande der frembyder risiko for indblanding i "politiske stridsspørgsmål" - og tilmed demonstrerer betydelig juridisk kreativitet for at legitimere de politiske magthaveres dispositioner.

Dommen tager stilling til om § 20 kan anvendes i forhold til traktaterne om De(t) Europæiske Fællesskab(er) og Den Europæiske Union. Dette spørgsmål blev rejst af sagsøgerne med udgangspunkt i at § 20 kun er anvendelig med hensyn til suverænitetsafgivelse der finder sted "i nærmere bestemt omfang". Denne betingelse anså sagsøgerne ikke for opfyldt, eftersom EF/EU ikke blot har fået overladt sagligt ubegrænset - og ekspansiv - kompetence, men yderligere har etableret en selvstændig "originær retsorden" med forrang over for medlemsstaternes retsakter.

Omdrejningspunktet i min problemstilling er den grundantagelse at § 20 udelukker en suverænitetsafgivelse der tillægger den overnationale instans kompetence til at bestemme sin egen kompetence. Denne følge af bestemthedskravet i § 20 er formuleret af Max Sørensen i hans responsum til regeringen 1971:

"Kravet om at en sådan præcisering (af sagområder og kompetencer, jf. § 20) skal fremgå af loven (tiltrædelsesloven) udelukker, at det overlades til vedkommende internationale organer selv at bestemme omfanget af deres beføjelser".⁵

Dette såkaldte kompetence-kompetence-forbehold har fra alle sider været accepteret som et gyldigt udtryk for § 20's ydergrænse. Når dette tiltrædes af Højesteret, er det samtidig givet at Højesteret *enten* må

- (1) lægge til grund at EUs institutioner (domstol og ministerråd) - med løbende accept fra danske beslutningstagere (regering) - i praksis *har* tiltaget sig retten til at definere EUs kompetence, hvorfor den overladte kompetence er afgivet i strid med § 20 - *eller*
- (2) erklære at den adgang til kompetence-definering (ekspansion) der praktiseres af EUs institutioner er underkastet selvstændig dansk domstolsprøvelse.

Dette valg har jeg diskuteret indgående i Årsberetning 1996 side 49 ff. og argumenteret til støtte for løsning (1). Mit hovedsynspunkt er (kort fortalt) at en selvstændig dansk konkret efterprøvelse er et juridisk figenblad der savner hjemmel i de relevante retskilder - og desuden savner enhver retssikkerhedsværdi, eftersom den *reelle* afgørelse af suverænitetsafgivelsens grænser træffes af EUs institutioner. Omvendt plæderede kammeradvokaten under Højesterets behandling for løsning (2).⁶

Dette punkt er temaet for det følgende.

6. Præmisserne for Højesterets valg af løsning (2) findes i dommens afsnit 9.6:

"Ved tiltrædelsesloven er det anerkendt, at kompetencen til at prøve lovligheden og gyldigheden af EF-retsakter tilkommer EF-domstolen. Dette indebærer, at danske domstole ikke kan anse en EF-retsakt for anvendelig i Danmark, uden at spørgsmålet om dens forenelighed med Traktaten

⁵ Max Sørensens responsum er gengivet i sin helhed i Juristen 1971.

⁶ Kammeradvokaten henviste bl.a. til Henrik Zahles skrift, "EU og den danske grundlov" (1998) der blev udgivet umiddelbart før proceduren i Højesteret, jf. side 29, 30, 43, 77 og 107.

har været prøvet af EF-domstolen, og at danske domstole i almindelighed kan lægge til grund, at EF-domstolens afgørelser herom ligger inden for suverænitetsafgivelsens grænser. Højesteret finder imidlertid, at det følger af bestemthedskravet i grundlovens § 20, stk. 1, sammenholdt med danske domstoles adgang til at prøve loves grundlovsmæssighed, at domstolene ikke kan fratages adgangen til at prøve spørgsmål om, hvorvidt en EF-retsakt overskrider grænserne for den ved tiltrædelsesloven foretagne suverænitetsafgivelse. Danske domstole må derfor anse en EF-retsakt for uanvendelig i Danmark, hvis der skulle opstå den ekstraordinære situation, at det med den fornødne sikkerhed kan fastslås, at en EF-retsakt, der er opretholdt af EF-domstolen, bygger på en anvendelse af Traktaten, der ligger uden for suverænitetsafgivelsen ifølge tiltrædelsesloven. Tilsvarende gælder med hensyn til fællesskabsretlige regler og retsprincipper, som beror på EF-domstolens praksis”.

Præmissernes henvisning til "den ekstraordinære situation" og kravet om "den fornødne sikkerhed" gør det klart at der er tale om en prøvelse der ikke giver grundlag for nogen effektiv (endsige aktivistisk) dansk retskontrol. Nogen dansk domstols-censur har da heller aldrig været praktiseret, uanset at der siden 1972 er foregået en omfattende kompetenceekspansion via artikel 235, dvs. inddragelse af retsområder som ligger uden for traktaten, f.eks. opholdsret, naturbeskyttelse, kultur, undervisning, jf. i det hele dommens afsnit 5.

7. Baggrunden for Højesterets erklæring om danske domstoles konkrete censur-ret over for EF-domstolens udlægning af traktaten (og dermed suverænitetsafgivelsens grænser) er at de krav der følger af EU-retten - trods tiltrædelseslovens forbeholdsløse inkorporering af traktatens retssystem, jf. nedenfor - ikke kan anses for en del af dansk ret. Der er tale om to selvstændige retssystemer. Hvad der gælder nationalretligt er noget andet end hvad der gælder EU-retligt.

Denne konstruktion er ikke overbevisende. Jeg gengiver i det følgende den udlægning af forholdet mellem dansk ret og EU-retten som regeringens førende juridiske konsulenter har anført:⁷

“Tiltrædelsesloven § 2 bestemmer, at beføjelser, som efter Grundloven tilkommer rigets myndigheder, kan udøves af De Europæiske Fællesskabers institutioner i det omfang, det er fastsat i den i § 4 nævnte traktater m.v.” (EF-traktaten, Fællesakten, Unionstraktat m.m.)

Altså: Grundlovens krav om at afgrænsningen skal ske *ved lov*, anses i praksis for opfyldt med en *henvisning til traktaterne*. Disse inkorporeres således i dansk ret, de er så at sige en del af tiltrædelsesloven. Videre udtaler forfatterne:

“De beføjelser, der overlades til EUs institutioner, opregnes således ikke i selve lovteksten. Det var ikke *muligt* at afgrænse de overladte beføjelser på en anden måde end gennem en henvisning til EF-traktaternes afgrænsning af institutionernes beføjelser. Det måtte efter traktaternes system *overlades til EF-institutioner selv at fastlægge anvendelsesområdet for de relevante bestemmelser*”. (udhævet her)

Grundlaget for denne antagelse er at den danske tiltrædelseslov sætter lighedstegn mellem tiltrædelseslovens grænser og traktaterne. Det er traktaterne - *således som de udlægges af EU's institutioner, i sidste instans EF-domstolen* - der definerer grænserne for de afgivne kompetencer. Forfatterne anfører intet forbehold med hensyn til danske domstoles censur-ret.

Tværtimod pointeres det i EU Karnov at

⁷ Nemlig Udenrigsministeriets daværende retschef Laurids Mikaelson og advokat Hagel Sørensen; disse to er medforfattere til de følgende tekster fra EU Karnov. De følgende citater er fra 1996-udgaven.

“... en national domstol *under ingen omstændigheder* selvstændigt kan erklære en EF-retsakt ugyldig”.⁸

En dansk domstols nægtelse af at efterleve EF-domstolens udlægning af traktatens - og den traktatskabte retsordens - grænser er ikke blot systemfjendtlig. En selvstændig dansk retlig reaktion gående ud på at en domstol må "anse en EF-retsakt for uanvendelig i Danmark" udgør slet og ret et traktatbrud.⁹

Endelig omfatter tiltrædelsesloven “*acquis communautaire*”, der af Laurids Mikaelson og Karsten Hagel Sørensen defineres som “Alle eksisterende regler, som de er *eller vil blive* fortolket af domstolen” (EU-Karnov side 22).

8. Det er påfaldende at disse forfattere - regeringens juridiske bagland - ikke antyder den mindste reservation med hensyn til national kompetence. En dansk censur-ret overfor EF-domstolen er selvsagt flatterende for danske domstole. Men den kræver at den dommer - civildommer, kriminaldommer, skiftedommer eller foged - der skulle indlade sig på en sådan tilsidesættelse, hermed ville drive en aktivisme der langt overgår hvad der nogensinde er set og langt hinsides det retligt (og politisk) mulige. Det kræves for det første af dommeren at han tilsidesætter både traktaten og (dermed) tiltrædelsesloven, altså sætter sig ud over Grundlovens § 64. Og desuden kræver censur-retten at dommeren handler i modstrid med de forudsætninger hvorunder de danske politiske repræsentanter har ageret i tilknytning til vedtagelsen af den pågældende retsakt. Hvis nemlig disse danske aktører ville fremføre den indsigelse at der var handlet i strid med tiltrædelsesloven, som inkorporerer traktaterne, er vejen utvetydigt angivet i artikel 173, der indeholder en præklusiv søgsmålsfrist. Det fremgår af det materiale der blev fremlagt i Højesteret at denne vej ofte har været overvejet, men aldrig praktiseret.

En dansk censur kræver, kort sagt, at dommeren ikke blot overtræder tiltrædelsesloven og pådrager staten ansvar for traktatbrud, men desuden sætter sig ud over alle retlige og politiske beslutninger med hensyn til regeringens indsigelser, i henhold til artikel 173.

9. Som jeg har anført i afsnit 5, ovenfor, er Højesterets antagelse med hensyn til danske domstoles kompetence til - i sidste instans - at afgøre grænserne for de kompetencer der er overladt til EU en retlig nødvendighed, hvis Højesteret skal undgå det dilemma der oprindeligt blev anført af Max Sørensen: Kompetencen efter § 20 tillader ikke at den overnationale institution selv fastlægger de endelige grænser for sin kompetence.

Jeg har anført en række grunde til at jeg ikke finder Højesterets forsøg på at løse dilemmaet vellykket. I sidste analyse kan forklaringen muligvis være at der mangler en fundamental stillingtagen til forholdet mellem de politiske og de retlige grænser - og tilsvarende mellem den politiske og den retlige kontrol og ditto ansvar. På dette punkt er udtalelsen i slutningen af dommens afsnit 9.4 måske symptomatisk. Højesteret udtaler:

“Vedtagelse efter art. 235 kan kun ske med enstemmighed. Regeringen kan således hindre, at bestemmelsen anvendes til vedtagelser, som ligger uden for de angivne rammer for Danmarks overladelse af kompetence til EF. Regeringen kan ikke medvirke til vedtagelse af forslag, som falder uden for disse rammer og derfor forudsætter yderligere suverænitetsoverladelse. På baggrund af det formål, som art. 235 skal tilgodese, er det uundgåeligt, at den nøjagtige afgrænsning af anvendelsesområdet for bestemmelsen kan give anledning til tvivl. Under

⁸ Jf. FotoFrost-dommen, samling 1987, side 4199.

⁹ Således også Jørgen Steen Sørensen: ”Grundlovens § 20 og EF-traktatens art. 235”, Juristen 1999 side 70.

hensyn hertil må der ved tiltrædelsesloven anses indrømmet regeringen en ikke ubetydelig margin”.

De sidste to sætninger taler for sig selv. At regeringen har en “ikke ubetydelig margin”, betyder på jævnt dansk at Højesteret henholder sig til lensafløsningsdoktrinen på dette område. Men hvad betyder resten af Højesterets passus? Hvad betyder “kan ikke”? Hvordan forestiller man sig at regeringsrepræsentantens pligt kan håndhæves?

Eller sagt lige ud: Er konsekvensen af Højesterets antagelse ikke ganske enkelt at spørgsmålet om Grundlovens grænser overlades til politisk afgørelse og kontrol?

I forhold til forståelsen af Grundlovens § 20 er jeg stadig af den opfattelse at den løsning Højesteret anviser - dansk suverænitetsafgivelse afgøres i sidste instans af danske domstole - er udtryk for samme grad af ansvarlighed som vi finder hos kaptajnen der henviser de rejsende til defekt redningsmateriel.

Og hvis jeg udvider perspektivet til Grundloven som helhed, bekræfter Maastricht-dommen fuldt ud Højesterets bestræbelser på at “undgå at blive inddraget i politiske stridsspørgsmål”.